

Model de llengua i qualitat lingüística a les escriptures populars de l'exili republicà del 1939¹

NATÀLIA CARBONELL ROS
Institut de Llengua i Cultura Catalanes
Universitat de Girona

S'ha considerat que a la dècada dels anys trenta del segle xx la reforma lingüística de Pompeu Fabra estava consolidada entre les elits del país (Miracle, 1968; Segarra, 1985, p. 288-382). Tanmateix, ens hauríem de preguntar com va repercutir la codificació fabriana fora d'aquest àmbit literari i intel·lectual. Quina presència tenia la reforma de Fabra en el sector popular? És sabut que en aquest grup social la vitalitat del català oral era hegemònica, però quin és el model de llengua que adopten les classes populars en el registre escrit? Aquesta comunicació vol contribuir a l'estudi d'un tipus d'escriptura fins ara força desatès en el camp de la lingüística i la història de la llengua.

Abans d'entrar en l'anàlisi dels textos que he seleccionat per aquest estudi ens convindria definir el concepte *escriptura popular*. D'entrada, és un terme que remet a un camp molt ampli, ja que, segons la disciplina o l'àmbit nacional, sota l'etiqueta *popular* es poden assenyalar aspectes socials, polítics, culturals, demogràfics i lingüístics. És per això que cada disciplina ha acotat el concepte de la manera més convenient per a la seva recerca.² Per a la nostra anàlisi partirem de la base que les escriptures populars són documents privats (cartes, memòries, dietaris, etc.), produïts per persones que no són professionals de l'escriptura; són textos que s'originen en l'àmbit privat i per motius estrictament personals. Els

1. Aquest estudi ha estat realitzat en el marc del projecte de recerca del Grup d'Història de la Llengua i Llengua Normativa «Sobre los territorios de la lengua: la frontera franco-española en la historia de la identidad catalana» (ref. FFI2011-27361), finançat pel Ministeri d'Economia i Competitivitat del Govern d'Espanya.

2. Per a l'historiador Antonio Castillo (2003), l'escriptura popular es distingeix per la condició social dels seus autors (mitjana-baixa) que comparteixen una certa proximitat social i una experiència escolar similar.

autors són, generalment, persones que estan poc o gens habituades a la pràctica de l'escriptura i que s'hi acosten per necessitat, sense la intenció de publicar els seus escrits.

Si la necessitat de comunicació o la necessitat de deixar per escrit l'experiència viscuda és el fet principal que impulsa l'escriptura popular, les circumstàncies d'immigració i d'exili són alguns dels contextos més productius per aquest tipus d'egodocuments.³ Centrant-nos en l'exili republicà del 1939, la conjuntura històrica va empènyer cap a l'escriptura els qui van viure l'experiència de separació i desarrelament. En epistolaris populars que he analitzat s'evidencia la necessitat, gairebé primària, que tenien els seus autors: escrivien per deixar constància de la dramàtica experiència viscuda, escrivien per comunicar-se amb familiars i amics que es trobaven allunyats. Les escriptures dels exiliats són, doncs, una font essencial per estudiar la llengua des de diferents perspectives: des del nivell de catalanització escrit dels sectors populars fins al mateix model de llengua, entès aquest en un sentit ampli: grau d'acostament a la normativa fabriana i a la llengua culta, control del codi escrit (i per tant, grau d'influència de l'oralitat), o interferències d'altres llengües, especialment el castellà i el francès. Val a dir que en la historiografia catalana diferents investigadors, com Joan-Lluís Marfany (2008) o Jordi Ginebra (2010), han dedicat importants estudis respecte als usos del català i del castellà com a llengües escrites durant el segle XIX. Aquest treball historiogràfic, però, no s'ha estès per al segle XX i encara menys en les escriptures populars com a objecte d'estudi.

1. LES ESCRIPTURES POPULARS, VARIETAT DIASTRÀTICA. ESTUDIS PRECEDENTS

A l'hora d'analitzar el model de llengua que presenten les escriptures populars, un dels factors més importants que hem de tenir en compte és la variació lingüística, fenomen inherent a totes les llengües. Es distingeixen generalment quatre tipus de variació: la diacrònica (relacionada amb l'evolució de les llengües a través del temps), la diatòpica (lligada amb l'espai geogràfic del parlant), la diastràtica (estudia les formes lingüístiques pròpies de grups socials depenent de l'edat, el sexe, les condicions econòmiques i el grau d'instrucció) i la diafàsica (relacionada amb la situació comunicativa i que dóna pas al registre lingüístic formal o informal).

3. El concepte *egodocument*, desenvolupat per Espinet (1994 i 1997), fa referència als documents que comuniquen, de manera subjectiva, l'experiència del mateix autor (*l'ego*) i del seu entorn.

Els estudis de llengua catalana sobre variació lingüística sovint s'han centrat a analitzar bàsicament la variació diacrònica i diatòpica, com és el cas del projecte *Scripta* promogut per Joan Veny i Àngels Massip, deixant de banda la variació diastràtica.⁴

En el context internacional els treballs sobre variació diastràtica són més habituals. Des d'una perspectiva comparada entre el cas francès i el cas italià, Rosso (2005) ha apuntat que, tot i que primer va néixer *le français populaire*, és a Itàlia on s'han portat a terme més estudis i de més qualitat de la varietat anomenada *l'italiano popolare*.⁵ Si ens aturem un moment en aquests estudis és per veure com han definit i utilitzat el terme *popolar* i fins a quin punt pot ser útil la identificació amb el cas català.

Tant a França com a Itàlia s'ha associat l'escriptura popular amb aquelles persones que han estat alfabetitzades, però que no han adquirit una plena competència de l'ús de la llengua: «modo d'esprimersi di un incolto che, sotto la spinta di comunicare e senza addestramento, maneggia quella che ottimisticamente si chiama la lingua "nazionale", l'italiano» (De Mauro, 1970); «il tipo di italiano imperfettamente acquisito da chi ha per madrelingua il dialetto» (Cortelazzo, 1972). Tenint en compte que les fonts utilitzades per Cortelazzo són escrites i produïdes per autors poc instruïts, Francesco Bruni (1984) farà notar que l'italià popular és un fenomen principalment escrit, però amb un acostament a certs registres orals. Per tant, els autors són persones que han estat alfabetitzades, que s'inspiren en el model de llengua escrita sense poder-lo reproduir de manera integral. Amb Bruni apareix, doncs, un nou terme per anomenar les escriptures populars: *l'italiano dei semicolti*. En tot cas, les dues propostes de nomenclatura pel concepte que ens interessa estudiar van lligades a l'àmbit sociocultural.

4. En certa manera, aquesta mancança en estudis de variació social és normal si tenim en compte que les fonts d'estudi de la majoria de treballs realitzats són provinents de l'àmbit intel·lectual o literari que, per tant, passen pel registre formal i per la llengua estàndard. Un altre element que determinaria l'absència dels treballs centrats en la variació diastràtica podria ser el fet que el concepte *grup social* admet diferents interpretacions o, com apunta Bibiloni (1997, p. 63-108), és un concepte «fosc».

5. Els primers estudis realitzats a França que recullen la varietat diastràtica daten del 1872 i van ser portats a terme per Charles Nisard a *Etude sur le langage populaire ou patois de Paris et de sa baulieu*. Després cal fer un salt fins al 1920 on trobem l'estudi descriptiu d'Henri Bauche, *Le langage populaire*. A aquesta obra segueixen les de Pierre Guiraud (1965) i la de Françoise Gadet (1992), totes dues titulades *Le français populaire*. En el cas d'Itàlia, els precursors en estudis centrats en la varietat popular de la llengua han estat Tullio de Mauro i Manlio Cortelazzo. Aquests autors, a principi de la dècada dels anys setanta del segle xx, a partir d'epistolari privats com cartes de soldats i emigrants, i memòries autobiogràfiques, van definir el concepte i van portar a terme un estudi de les característiques de l'italià popular.

2. CASOS D'ESTUDI: EPISTOLARIS DE PALAFRUGELLENC

En aquesta comunicació analitzaré epistolaris fruit de l'exili republicà del 1939, escrits per persones amb un nivell d'alfabetització baix, en general, o nul pel que fa a la llengua catalana, que es comuniquen dins l'àmbit familiar o privat.⁶

Com que l'objecte d'anàlisi serà la variació diastràtica, perquè és un tipus de variació molt productiu en les escriptures populars, les bases d'aquest estudi seran, d'una banda, situar els autors de la correspondència (l'època, el context professional, l'educatiu i el social) i, de l'altra, relacionar el nivell de llengua (posant atenció en les influències que presenta) amb la trajectòria educativa i cultural dels seus autors.

De les dades obtingudes puc destacar que la majoria dels autors dels epistolaris són baixempordanesos, vinculats principalment al municipi de Palafrugell. Pel que fa al sexe i l'edat, el 95,7% són homes i la mitjana d'edat és de 25 a 35 anys. Quant a les seves professions, eren esparter, electricista, fuster, propietaris agrícoles i comercials, treballadors de la indústria del suro, de l'escorxador, de l'Administració local, etc. Pel contingut dels epistolaris he deduït que, a més de la proximitat social i geogràfica que hi havia entre ells, compartien una vinculació ideològica cap a moviments d'esquerres o catalanistes. Són persones nascudes entre el 1890 i el 1915, aproximadament, i, per tant, escolaritzades entre el 1900 i el 1930 a Palafrugell, majoritàriament.

Referent a l'ús de les llengües en els epistolaris, d'un total de 346 cartes, es distribueix de la manera següent: el castellà és la llengua majoritària, un 71,7% (248 cartes), tot i que l'ús del català és molt significatiu, un 25,1% (87 cartes), i el francès ocupa només un 3,2% (11 cartes).

3. CONTEXT SOCIOCULTURAL

Com que dos dels components importants que donen un caràcter unitari a les escriptures populars són l'escola i la cultura popular, repassem sumàriament la situació d'aquestes a Palafrugell a principi del segle xx. En aquesta època l'escola pública a Palafrugell, com a la resta de Catalunya, era força precària. Tot i això, va

6. Concretament, els epistolaris que formen el corpus d'aquest estudi són: *a*) l'epistolari del fons Ramir Bruguera (dipositat a l'Arxiu Municipal de Palafrugell (AMP)), el qual conté 174 cartes i 8 targetes postals, repartides entre 27 corresponsals, i escrites entre el 1939 i el 1952 (el gruix més important pertany als primers anys de la dècada dels anys quaranta); *b*) l'epistolari del fons Rosa Laviña (també dipositat a l'AMP), el qual conté 161 cartes, repartides entre 21 corresponsals, i datades entre el 1939 i el 1950 (la majoria, però, són escrites entre el 1939 i el 1940), i *c*) l'epistolari Cateura (conservat particularment), escrit per un únic corresposnal entre el 1939 i el 1945.

rebre un important impuls amb el paper que hi va desenvolupar el mestre Josep Barceló i Matas, al capdavant de l'escola pública número 2 del 1907 al 1917. Només d'arribar, Barceló va adoptar mètodes i sistemes d'ensenyament més moderns, va defensar l'ensenyament en llengua catalana i va lluitar per la gratuïtat i obligatorietat de l'ensenyament, a més de la millora general dels locals i l'augment de sou dels mestres.

Amb la inestabilitat que patia l'escola pública, es van consolidar ràpidament les acadèmies privades. Entre les més reconegudes destaquen la dels Maristes (1894-1936), d'ensenyament religiós eminentment en castellà; l'Academia Palafrugellense (1884-1936), i el Col·legi Mercantil Hispano-Francès. Amb la creació de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923), l'escola es va modernitzar i van aparèixer noves acadèmies, com l'Escola Menor d'Arts i Indústries i l'Escola d'Idiomes, que es van integrar a la xarxa d'institucions que la Mancomunitat anava desenvolupant arreu de Catalunya (Busquets i Molero, 1993, p. 51-109).

Si bé l'escola era un dels elements importants en la formació intel·lectual dels palafrugellencs que estem analitzant, no era l'únic. Les últimes dècades del segle XIX i les primeres del segle XX, a Palafrugell, els casinos eren centres d'esbarjo col·lectiu, amb tertúlies, activitats culturals i, de vegades, polítiques. Els més destacats d'aquesta vila van ser el Cercle Mercantil i el Centre Fraternal. A principi dels anys trenta, la massa social del Fraternal eren joves procedents de les classes populars. Les activitats que es promovien des del Fraternal tenien voluntat educadora: s'hi van portar a terme conferències, cursets de divulgació i tertúlies, entre els quals destaquen les conferències i els cursets sobre l'esperanto que van tenir lloc el 1913, el 1935 i el 1936. El casino va exercir una tasca culturitzadora i catalanitzadora en cedir en nombroses ocasions el seu espai a ateneus culturals com l'Ateneu Palafrugellenc, entitat adherida el 1915 al Comitè pro-Llengua Catalana. A més, el Fraternal disposava d'una biblioteca pública, i tant al Fraternal com als altres cafès de la vila s'hi podia llegir la premsa local.⁷

Un cop presentat el marc educatiu, cultural i social de principi de segle XX, resseguiré les característiques principals dels textos analitzats. L'estudi l'he centrat en els punts següents: les interferències d'altres llengües, les influències de la llengua oral i la llengua culta, les formes pròpies de la varietat diastràtica anomenada *llengua popular* i la vacil·lació ortogràfica d'acord amb la normativa.

7. En aquesta època, Palafrugell disposava de dos periòdics en català: *Ara* (1930-1937), portaveu de l'esquerra, i *Baix Empordà* (1909-1936), com a òrgan mediàtic de la dreta. El Centre Fraternal, a més, rebia revistes i periòdics en català d'abast més extens que el local com *La Humanitat* i *La Veu de Catalunya*.

4. INTERFERÈNCIES D'ALTRES LLENGÜES

Els sectors populars que van portar a terme l'activitat d'escriure durant el seu exili a França entre el 1939 i el 1959 recreen sovint la particular situació lingüística en els seus escrits. Generalment són dues les llengües que entren en joc, tot i que sovint se'n poden observar tres. Recordem que el català era la llengua materna i la utilitzada per a situacions orals i el castellà era la llengua de l'escola. En entrar a França, el francès —una llengua per a alguns ben desconeguda i per a d'altres una llengua de la qual tenien petites nocions— oferia la inserció en el nou espai i, de mica en mica, va esdevenir la llengua vehicular entre molts dels refugiats catalans provinents dels sectors populars. Com que la formació acadèmica de les classes populars era limitada i no tenien un bon domini de la llengua escrita, en els seus escrits es produiran interferències de les diferents llengües amb què estaven en contacte.

En els textos en català analitzats, destaca, com és d'esperar, la influència de la llengua castellana. Alguns dels molts exemples de lèxic castellà o castellanitzant que he pogut recollir són: «lograr» ('aconseguir'), «honrades» ('honradesa'), «alambrades» ('filferrades') i «trance» ('tràngol'). De vegades trobem mots existents en el lèxic català que per influència de la similitud gràfica a un mot castellà de diferent significat s'usen inadecuadament. És el cas de la paraula «gosar» que apareix en la frase següent: «El treballar en aquests llocs, representarà gosar de una relativa llibertat, doncs el lloc ahont están emplaçats aquestes oficines es a fora dels Camps» [Ribell 1]. Podem anomenar aquest fenomen, força habitual a les escriptures populars, *préstec semàntic*, en el sentit que aparentment és un mot català, però el valor semàntic que se li dona ve establert per una altra llengua.

Com a interferències de la llengua francesa destaca, principalment, el lèxic inserit en les cartes escrites en català. A tall d'exemple trobem: «en fi, demain sera mieux», «treballar en una ferme» ('granja'), «col·locat de manobre en un chantier» ('obra'), «colis» ('paquet'). En algunes ocasions la influència francesa no és tan estrictament d'ordre lingüístic com cultural. Per exemple, a l'encapçalament de la carta que Massot, un dels corresponsals de Bruguera, dirigeix a la dona d'aquest utilitza el francès: «Madame Carmen Bruguera». En aquest cas, no només utilitza el mot francès *Madame*, sinó que s'adreça a la senyora Maldonado amb el cognom del seu marit, Bruguera, seguint el model francès en el qual les dones adopten el cognom del seu marit.

5. INFLUÈNCIA DE LA LLENGUA ORAL

Els epistolaris populars reflecteixen la voluntat comunicativa i la capacitat expressiva dels escriptors. Encara que l'escola imposés models a seguir, en la rea-

litat dels textos populars, i per manca d'un aprenentatge complet, se seguïen altres models per aconseguir els mateixos efectes tot i els escassos mitjans de què es disposava. La llengua oral —és a dir, les expressions provinents de l'àmbit col·loquial i familiar— era un d'aquests mitjans, i en els textos populars que analitzem hi té una gran influència.

Trobem formes verbals com «estesis» ('estiguessis'): «Al rebra aquesta desitjaria que estesis bé de salud» [Flaqué 1]; «estigue» ('estigui'): «faix vots perquè l'teva tant estimade filleta estigue millor» [Flaqué 1]; «vui» ('vull'): «Vui que els dies passin» [Narro 5]; «sapigut» ('sabut'): «He sapigut que has estat malalta» [Massot 3]; «volger» ('voler'): «la meva intenció no ha sigut altre que el posarme en contacte am tu i volger explotar les nostres velles amistats» [Flaqué 1]. També podem adduir al fenomen oral la terminació amb la consonant de reforç a la 1a persona del singular, fenomen propi de la zona geogràfica d'on són originaris els corresponsals: «acceptut» ('accepto'): «y així serà que senza mouràs l'acceptut, y seguiré la meva sort» [Flaqué 1], i solucions pròpies de la llengua oral com ara «dugues» ('dues'), «istiu» ('estiu'), «mentres» ('mentre'), «aixis» ('així'), «mellor» ('millor'), «casi» o «casi bé» ('quasi' o 'gairebé') o «abun» ('on').⁸

També podem atribuir a la influència de la llengua oral i/o al poc control del codi escrit errors ortogràfics com ara la confusió de l'escriptura de les vocals *a/e* en posició àtona: «en contre d'aquest feixisme»; la repetició d'un mateix pronom (*en*): «no t'nen faré» ('no te'n faré'); o la manca de percepció dels límits de la paraula, enganxant articles i preposicions a mots amb significat ple: «dença» ('d'ença').

En la morfologia, la influència oral l'observem en el femení d'adjectius d'una sola terminació: «decentes» ('decents'), i en l'ús generalitzat del mot *lo* com a article neutre: «lo dolent es que hagi arribat».

6. EXPRESSIONS POPULARS

En aquest apartat intentaré reflectir mots o expressions que no només estan lligats a la llengua oral, sinó que estan directament vinculats a la variació social de les classes populars. Es tracta de formes que no es trobarien en un context que no fos el popular fins i tot en un registre informal. Els autors dels exemples que segueixen són aquells que menys contacte van tenir amb la cultura escrita i amb

8. Alguns dels exemples apuntats a més de ser una mostra de variació diatràctica ho són també de variació diatòpica, perquè una varietat lingüística és una noció teòrica que correspon a «un *continuum* sense fronteres ni talls nítids. Qualsevol intent de segmentar aquest *continuum* en unes unitats determinades sempre serà una operació arbitrària i convencional» (Bibiloni, 1997, p. 68-69).

activitats socioculturals fora del món de l'ensenyament. Un exponent molt clar és el cas de Josep Flaqué, corresponsal de Bruguera. Flaqué, electricista, i Bruguera, fuster, es coneixien per la seva vinculació als partits d'esquerres de Palafrugell. Tots dos van refugiar-se a França, per separat, amb les seves respectives famílies, i van mantenir durant el seu exili una correspondència freqüent. En una carta Flaqué s'acomiada així: «fot-li un pesic de part meba» [Flaqué 1]. Tota l'expressió remet a la parla popular, però el verb «fotre» ho marca especialment i per això el trobem sovint en aquests textos: «es fotan de gane» [Flaqué 1]. En una altra carta, Flaqué per explicar la situació que els seus familiars vivien a Palafrugell ho va fer amb aquestes paraules: «ens diuen que están bé, encare que de butxaca crec que no l'passant molt bé, ya que ens parlan de quand disposaran de medis s'faran fotografias per enviar-nos una foto, això bolt dir que l'pasan un poc putas» [Flaqué 5]. L'expressió *passar-les putes* s'associa perfectament a la llengua popular i donades les circumstàncies d'aquestes escriptures la trobem en diverses ocasions. Altres expressions que exemplifiquen la varietat popular són: «anat en orris», «anar molt al tanto», «que'ts pocasolta», «quina barra que tens», «a vegades fa estragos».

7. INFLUÈNCIA DE LA LLENGUA CULTA

Una de les constants que observem en els textos populars és la barreja de registres. Si en els apartats anteriors senyalàvem un nombre elevat de formes provinents del registre oral i popular, hem observat que al costat d'aquestes solucions n'hi ha d'altres més pròpies de la llengua culta i/o literària que hi contrasten. La majoria de mots i expressions que he pogut recollir en aquest sentit pertanyen als escrits de Miquel Pujol, un palafrugellenc que, tot i estudiar a l'escola pública només fins als catorze anys, va arribar a tenir un domini notable del català escrit, amb tendència a recórrer a solucions cultes.⁹ Alguns dels exemples són: «hom», «quelcom», «llurs», «adhuc» ('àdhuc'), «aci» ('ací'), «dissortadament», «arranjar», «pregon», «fervents», «sanitosa». Com a mostra d'aquest contacte amb la llengua culta destaca l'ús del plural *-s* en lloc de fer servir la terminació *-os*: «bombardeigs»; l'ús del passat simple: «estigue», «es passà»; i la utilització del relatiu *qui*: «el meu cunyat Tomàs, qui es trobava tallant pins» [Pujol 1], tot i que Fabra (2002 [1956], p. 94) no recomana l'ús del relatiu *qui* en la funció de subjecte.

També es troben l'ús d'oracions subordinades com a solució més formal: «Creu que en les circumstàncies en que la majoria de nosaltres ens hem trobat i

9. Amb l'entrevista realitzada al seu fill, Jordi Pujol Cofan, sabem que freqüentava la biblioteca del Centre Fraternal. Vegeu biografia i cartes editades de Miquel Pujol Lloent a Carbonell (2012).

ens trobem des de fa dos anys i mig és una alegria de veritat la que hom sent en sentir noves d'un bon amic com tú, del qual amic feia llarg temps que no s'en sabia res directament» [Pujol 1]. On es manifesta més clarament la influència dels patrons cultes és en les fórmules de salutació de les cartes: «Benvolgut Ramir», «Volguda companya Rosa», i en el comiat: «Disposa del teu cosí que tan t'aprecia», «reb la simpatia d'el teu cosí que molt t'aprecia», «Amb les meves cordials salutacions». Són calcs d'estructures estretes de models escolars o de l'Administració, és a dir, de models textuals d'àmbit formal.

La riquesa lèxica i l'expressió fins i tot literària són a vegades notables. El desig dels autors de fer servir solucions més cultes comporta la utilització de mots als quals no s'està habituat i en ocasions es produeixen estructures semànticament estranyes. És el cas de l'ús que fa Narro, corresponsal de Laviña, del verb *finir*: «He finit acostumant-me», «tot fineix per marxar, evaporant-se en la bruma del temps», «que la compassió de lo que sigui o del que sigui faci que fineixi amb aquest totes les nostres tribulacions».

8. ORTOGRAFIA

Una de les característiques que comparteixen els epistolaris escrits en llengua catalana analitzats és la vacil·lació ortogràfica d'acord amb la normativa fabriana, depenent del grau de formació i el bagatge cultural dels autors. Per mostrar la dimensió dels problemes ortogràfics que presenten n'he pres nota d'uns quants: «deçitjant», «an-nari», «vritat», «fuixin», «no agué dit may». Pel grau d'error que presenten aquests exemples es revela que alguns dels escriptors no només tenien desconeixement de la normativa catalana, sinó que també es desprèn un nivell d'alfabetització general baix.

D'altres casos, els errors detectats s'expliquen per l'escolarització dels autors en llengua castellana. Un exemple especialment remarcable és l'accentuació: «día», «familia», «tú», «María». També és destacable la vacil·lació que una mateixa persona presenta, de vegades prenent una solució catalana: «Espanya», de vegades castellana: «España», i en una altra ocasió combina les solucions de l'ortografia catalana i de la castellana: «Espanyols».

9. CONCLUSIONS

Tot i que el grau de formació i d'alfabetització varia d'un escriptor a un altre i fa que els textos analitzats presentin un model de llengua heterogeni, es manifesten uns trets comuns que caracteritzen les escriptures populars de l'exili republi-

cà. D'una banda, els textos inclouen trets lingüístics, sovint de caràcter oralitzant, que denoten la proximitat de l'emissor i el receptor pel fet de formar part d'un determinat grup social. D'altra banda, moltes cartes reflecteixen usos lingüístics apresos de models en castellà, pel fet de ser aquesta llengua la més generalitzada en l'educació de principis de segle xx.

Hem observat que la distribució d'usos de les llengües en els epistolaris analitzats presenta un percentatge marcadament superior de textos escrits en llengua castellana. Aquesta característica s'explica per raons socioculturals, tal com ho reflecteixen les escriptures populars. Si els estudis sobre llengua popular que s'han portat a terme a Itàlia i a França han apuntat la influència de la situació de diglòssia —l'italià i el francès s'han utilitzat per a situacions formals, escrites o orals, mentre que el *dialetto* i el *patois* s'han fet servir en el registre col·loquial o informal, preferiblement oral—, a Catalunya també podem identificar aquesta influència a les escriptures produïdes durant l'exili republicà.

A la Catalunya del segle XIX i de la primera meitat del segle XX, l'àmbit d'ús lingüístic alt es vinculava al castellà, mentre que el català quedava reservat per a la comunicació privada, familiar i/o col·loquial, generalment oral. Tot i això, la llengua estatal no havia arribat a absorbir la varietat lingüística dominada com en els casos d'Itàlia i de França. Si en aquests països, com s'ha explicat, s'estudia la varietat popular de la llengua estatal amb les influències de la llengua materna (*dialetto*, en el cas d'Itàlia, i *patois* en el de França), a Catalunya podem identificar dues solucions per a la llengua popular. D'una banda, l'opció que presenta una minoria —però significativa— dels casos del corpus de treball és l'ús del català. En aquest cas, possiblement, han prevalgut els motius ideològics lligats al catalanisme o motius identitaris, com hem vist amb el cas de Pujol que, a més, tenia un bon domini de la llengua catalana gràcies a un aprenentatge autodidacte. L'autoformació genera, doncs, un model d'escriptura popular situat proper al model d'escriptura més culta. Per tant, el concepte *escriptura popular* que he estat utilitzant en aquesta comunicació no es podria reduir a un tret socioeducatiu de les persones.

L'altra opció, que representa la majoria dels textos analitzats, és l'ús del castellà com a llengua per a la comunicació escrita. Es tracta de la llengua apresada a l'escola que per manca de domini cal completar amb expressions sorgides de la llengua oral d'ús col·loquial, és a dir, de la llengua materna, en aquest cas el català. Analitzar els textos escrits en llengua castellana en un estudi futur permetrà aprofundir en les propietats dels textos populars i la varietat diastràtica que representen. Textos que, sense que els seus autors en fossin conscients, poden obrir una nova perspectiva en la història de la llengua.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BAGUÉ, Enric (1995). *El Palafrugell popular*. Girona: Diputació de Girona; Palafrugell: Ajuntament de Palafrugell.
- BERRUTO, Gaetano (1987). *Sociolinguistica dell'italiano contemporaneo*. Roma: La Nuova Italia Scientifica.
- BIBILONI, Gabriel (1997). *Llengua estàndard i variació lingüística*. València: Eliseu Climent.
- BRUNI, Francesco (1984). *L'italiano: Elementi di storia della lingua e della cultura*. Torí: Unione Tipografico-Editrice Torinese.
- BUSQUETS, Joan; MOLERO, Josep (1993). *L'ensenyament a Palafrugell*. Girona: Diputació de Girona; Palafrugell: Ajuntament de Palafrugell.
- CARBONELL, Natàlia (2012). *Esriptures populars de l'exili: el cas de Ramir Bruguera i els seus corresponents (1939-1952)*. Treball de recerca de màster dirigit pel doctor Narcís Iglésias. [Inèdit]
- CASTILLO, Antonio (2002). «De la suscripción a la necesidad de escribir». A: CASTILLO, Antonio (coord.). *La conquista del alfabeto: Escritura y clases populares*. Gijón: Trea.
- (2003). «De las manos al archivo. A propósito de las escrituras de la gente común». *PerCursos: Revista do Centro*, vol. 4, núm. 1, p. 257-289.
- CORTELAZZO, Manlio (1972). *Avviamento critico allo studio della dialettologia italiana*. Vol. III: *Lineamenti di italiano popolare*. Pisa: Pacini.
- D'ACHILLE, Paolo (1994). «L'italiano dei semicolti». A: SERIANNI, Luca; TRIFONE, Pietro (ed.). *Storia della lingua italiana*. Vol. II. Torí: Einaudi.
- (2003). *L'italiano contemporaneo*. Bolonya: Il Mulino.
- (2008). «Le varietà diastratiche e diafasiche delle lingue romanze dal punto di vista storico: italiano». A: ERNST, Gerhard; GLESSGEN, Martin-Dietrich; SCHMITT, Christian; SCHWEICKARD, Wolfgang (ed.). *Romanische Sprachgeschichte: Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen*. Vol. 3. Berlín; Nova York: De Gruyter, p. 2334-2355.
- DE MAURO, Tullio (1970). «Per lo studio dell'italiano popolare unitario». A: ROSSI, Anabella. *Lettere da una tarantina*. Bari: De Donato, p. 43-75. [Nota lingüística]
- ESPINET, Francesc (1994). *Teoria dels egodocuments: La literatura del jo i la història*. Barcelona: Llibres de l'Índex.
- (1997). *Notícia, imatge, simulacre: la recepció de la societat de comunicació de masses a Catalunya, de 1888 a 1939*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions.
- FABRA, Pompeu (2002 [1956]). *Gramàtica catalana*. 17a ed. Barcelona: Teide.
- GINEBRA, Jordi (2010). *Llengua, nació i modernitat: Projectes i conflictes en la Catalunya dels segles XIX i XX*. Valls: Cossetània.
- MARFANY, Joan-Lluís (2008). *Llengua, nació i diglòssia*. Barcelona: L'Avenç.
- MARUNY, Lluís (2011). «La biblioteca del Centre Fraternal de Palafrugell (1887-1939)». *Estudis del Baix Empordà*, núm. 30, p. 181-212.
- MIRACLE, Josep (1968). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Aymà.
- NAVARRO, Ramon (1979). *L'educació a Catalunya durant la Generalitat, 1931-1939*. Barcelona: Edicions 62.

- REMYSEN, Wim (2013). «Le français et la variation linguistique». *Les Éditions Delisme* [en línia]. <http://www.academia.edu/3647010/Le_fran%C3%A7ais_et_la_variation_linguistique>.
- ROSSO, Elisa (2005). *Italiano popolare e francese popolare*. Tesi de llicenciatura. Universitat de Pàdua.
- SALVATELLA, Josep; COLOMÉ, Montserrat (2000). *Crònica d'un segle: Palafrugell, 1900-1999*. Palafrugell: Baix Empordà.
- SEGARRA, Mila (1985). *Història de l'ortografia catalana*. Barcelona: Empúries, p. 288-382.